

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

Hakemli Dergi

**Review of the Faculty of Divinity
Atatürk University**

Yıl: 2002

Sayı: 17

**Atatürk Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi - 25240/ERZURUM**

Tel: 0442.2360951

Fax: 0442.2360953

e-mail: erilfak@atauni.edu.tr

HELLENİZM ÖNCESİ YUNAN FELSEFESİNDE GÜZELLİK ANLAYIŞLARI

Doç. Dr. H. Ömer ÖZDEN*

ÖZET

İnsan, var olduğu andan bu yana, birçok şeyi merak edip araştırdığı gibi, ona huzur verecek şeylerin de peşinde olmuştur. Bunlardan biri de güzelliştir. Güzellik, bir nesnenin, özünde haz veya beğeni duygusu oluşturmaya yol açan temel özelliğine denilmektedir. Güzellik duygusu her insanda vardır; ancak güzellik olgusunu felsefi bir problem olarak ilk kez Yunan filozofları ele almışlar ve bu problem üzerinde düşünüp eserler üretmişlerdir.

Önceleri tüm felsefi konular gibi güzellik de din olgusu içinde ele alınmış, sonra Pythagoras'la birlikte güzellik bir kavram niteliği kazanmaya başlamış ve güzel olanın uyumluluk demek olduğu belirlenmiştir. Herakleitos, bu uyumun zıtlıklarla sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Empedokles, güzellikle sevgi-aşk arasında ilgi kurup, konuya farklı bir boyut kazandırmıştır. Demokritos, güzeli doğada değil insanda aramak gerektiğini söylemiş; Sokrates bunu geliştirip asıl güzelliğin ruh güzelliği olduğunu vurgulamıştır. Sokrates, aynı zamanda güzelle iyi arasında sıkı bir bağ olduğunu da ifade etmiştir.

Platon, güzeli de idea öğretisine göre yorumlayarak iki tür güzelden söz etmiştir. Kendinde güzel veya değişmeyen güzel ki bu, ideadır; diğeri de tek tek nesnelere veya fertlerdeki değişen güzel. Dünyadaki tüm güzellikler idea olan güzelin yansımasından ibarettir. Platon, güzel ile iyi arasındaki ilgiyi de devam ettirmiştir. Aristoteles, Platon'un ideaya dayalı güzellik anlayışına karşı çıkararak, güzelin nesneden kaynaklandığını kabul etmiştir. Aristoteles, kendisinden önce kabul edilen orantı, simetri, uyumluluk gibi güzellik ölçülerine büyüklüğü de katmakla farkına varmadan yücelik kavramına da kapı aralamıştır. O da Platon gibi sanatların taklit olduğunu kabul etmiştir.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı.

Anahtar Kelimeler: Güzellik, İdea, Uyum, Sevgi, Pythagoras, Herakleitos, Sokrates, Platon, Aristoteles.

ABSTRACT

Beauty Ideas in Greek Philosophy Before Hellenism

There are sense of beauty in all human and everyone desire beauty. Beauty is the admire an object that is formed in human. Philosophically, ansient times philosophers talk about it in the first time. Some of them explain beauty as regularity of existences in cosmos. However, others define it as harmony that exist among opposities. According to some of them, beauty depends on love. According to others beautiful (goodness) and good are the same things. Platon separates beautiful to two parts: real beautiful and in appearance beautiful. Aristoteles don't do such difference. According to him beauty is within object or thing.

Key Words: *Beauty, Idea, Harmony, Love, Pythagoras, Herakleitos, Sokrates, Platon, Aristotle.*

GİRİŞ

Evrenin derinliklerinde ve üzerinde yaşadığımız dünyada çok çeşitli varlıklar bulunmaktadır. Üzerinde yaşadığımız dünyada, tabiata uyum sağlayabilen varlıklar mevcudiyetlerini sürdürmekte, sağlayamayanlar ise doğal veya yapay bir seçkinleşmeyle elenerek yok olup gitmektedirler. Buna göre tabiat, zorluklarıyla mücadele edebilen varlıklarla devam etmektedir. Her varlığın bu güçlüklerle karşı geliştirmiş olduğu bir takım organları veya araçları bulunmaktadır. Kimi varlıklar pençeleriyle, kimileri kanatlarıyla, bir kısmı kurnazlıklarıyla, bazıları süratleriyle... tabiata karşı hayatta kalma uğraşısı vermekte ve bu uğraşta galip gelenler varlıklarını devam ettirebilmektedirler. İnsan da başlangıçtan bu yana tabiata karşı mücadele eden ve bu mücadelede diğer canlılara oranla maddî yapısıyla daha zayıf bir varlık olmasına rağmen, kendisinden daha güçlü varlıklara ve bütün tabiata karşı çeşitli savunma mekanizmaları geliştirip ayakta kalabilmeyi başararak mücadeleyi kazanan ve tabiata egemen olan tek varlık olarak gözükmektedir.

Öyleyse insanı tabiata egemen yapan unsurlar nelerdir? Bunlar insanın fizik yapısıyla mı ilgilidir, yoksa insanı tabiata üstün yapan başka özellikleri mi vardır? İnsan, fiziksel olarak zayıf bir varlık olduğuna göre onu tabiata hakim duruma yükselten özellikleri, fizik yapısıyla doğrudan ilgili değildir. Bununla birlikte fiziksel yapısının bu başarıda hiç ilgisi yoktur demek de doğru olmaz. Çünkü mevcut varlıklar arasında vücudu yere dik olarak bulunan yegane canlı, insandır. Fiziksel olarak zayıf olmasına karşılık, diğer bütün varlıklardan hem vücudunun dik olması, hem başını vücudunun üst noktasında tutması ve hem de ruhî yeteneklerindeki üstünlüğü ile ayrılan insan, tabiata karşı sürdürdüğü hayat mücadelesindeki başarısını da bu ruhî yetenek üstünlüğüne borçludur. Çünkü ruhî yetenekleri insanı; bilen, bilgi üreten, gayeleri, istekleri olan ve bunlar doğrultusunda davranış ve eylem geliştiren bir varlık konumuna yükseltmektedir.

İnsanın, aynı cins altında toplandığı hayvanlarla yeme, içme, çoğalma, algılama, hareket etme, vb. gibi fizyolojik ihtiyaçlar açısından bazı benzerlikleri bulunmakla beraber, o, sadece fiziksel bir varlık olmayıp, ruhî yeteneklerinden dolayı aynı zamanda manevî bir

varlıktır. Bu ruhî yeteneklerin en önemlisi akıldır ve insan, aklı sayesinde duyulardan gelen algıları fikir haline getirerek düşünür, ayırtmalar yapar, sentezlere ulaşır, öğrendiklerini muhafaza eder, düşünceler ve varlıklar arasında mukayeseler yapar, nihayet nesnelere aldığı fikirleri yer, zaman ve diğer bağlardan soyutlayarak kavramlar meydana getirir; duyguları ile heyecanlanır, sever, güler, ağlar, kızar; iç dünyasının derinliklerinde şuuraltı oluşturarak bunu davranışlarına ve yapıp etmelerine yansıtır, hayal kurar, sezer; hepsinden önemlisi bütün bunları anlamlandırır, anlamlandırdıklarını da dil, ses, çizgi ve renkler aracılığıyla ifade eder. Varlık dünyasında bütün bunları yapabilecek tek ve müstesna varlık, insandır.

Varlık kazandığı andan bugüne kadar yaşayarak ve bizzat yaparak geldiği tarih seyri içinde insan, kendisini diğer varlıklardan ayıran ve onu 'insan' cinsi altında toplayan özellikleriyle, değer üreten bir varlıktır. Değişik toplumlarda farklı şekillerde yansıyan değerlerin hepsi, tarihin süzgecinden geçip gelmiş ve ait oldukları milletlere göre değişik yansımalar göstererek farklı kültürleri oluşturmuşlardır. Bunların arasında hukuk, ahlâk, estetik vb. gibi değer alanları bulunmaktadır. Bu değer alanları, mensup oldukları toplumlar tarafından üretilerek farklı milletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlarlar. Bununla birlikte insan tarafından üretilmeyen, insanüstü bir kaynaktan gönderilen din de bir değer alanı olarak insanlıkla beraber bulunmaktadır. İster sanat gibi insan kaynaklı olsun, isterse din gibi Tanrı kaynaklı olsun, bu değer alanlarından her biri, birer değer alanı olmak itibarıyla evrensel boyutludur. Ancak toplumlar, bu alanlara kendi duygu ve düşüncelerinden kaynaklanan değer yargılarını yüklemeye başladıkları andan itibaren içinde oldukları kültüre ait hale gelmektedirler. Değerler, kendi bünyelerinde kaldıkları ve sadece yaşadıkları müddetçe, bir problem olarak görülmezler. Ancak insan; yaşadıklarını, hissettiklerini irdeleme temayülündedir. Bu temayülle insan, değer alanlarını birer problem alanı haline de getirmekte ve konu, felsefenin bir problem alanı haline gelmektedir.

Felsefenin işi değer üretmek değildir. Felsefe, nasıl varlık hakkında sorgulayan bir tavır takınıyorsa, değerler hakkında da aynı

tavır takınmakta ve onları irdelemekte, başka bir deyişle değerler hakkında değerlendirmeler yapmaktadır. Değerler nasıl oluşmuştur? Bunların meydana gelişinde insanın ne gibi katkıları bulunmaktadır? Değerlerin ortaya çıkışında kültürel çevrenin ne türden etkileri vardır? Bu değerler niçin üretilmiştir?...sorularını sormak ve cevaplarını aramak, felsefenin ve felsefecinin görevidir. Zira “bir şeyi, bir varlığı değerlendirmek, onu yalnız başına ve kendi varlığı içinde değerlendirmek değil, onu insanla, insan tabiatı ile olan münasebeti içinde değerlendirmektir.”¹ Buna göre felsefe ve doğal olarak onun uygulayıcısı konumundaki felsefeci, değerler karşısında bir tavır belirlemektedir. Öyleyse felsefenin belirlediği bu tavra konu olan değerlerin oluşması ve bu oluşumda fert ya da toplumun tavır alışı nasıl gerçekleşmektedir? İlk olarak belirtilmesi gereken husus, önce değere konu olabilecek durumların yaşanması, sonra da bunların birer değer olarak tespit edilmesidir. Ferdin, kültürel doku içinde yer alan değerler karşısında tavır belirlemesinde, kalıtsal olarak getirdiği psikolojik, fizik ve fizyonomik gibi doğal yapısının gereği olan kişisel özelliklerinin yanında, hayat görüşünün ve felsefi düşüncelerinin de katkısı bulunduğu gibi², bunda sosyolojik yapının da önemli payı vardır; fert, içinde bulunduğu toplumun değerlerini, önce kendi hayatında uygular, sonra çeşitli kriterlerle beraber, sözünü ettiğimiz ölçüleri de dikkate alarak değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmelere sadece başkalarındaki değer’e konu olan olguları değil, aynı zamanda kendisinde de bulunan duygu, düşünce, davranış, inanış vb. gibi durumları da katar; böylece değerler bir yandan teşekkül ederken, bir yandan da değerlendirmeye tabi tutulmuş olur.

İnsan, hayata geldiği andan, ölümüne kadarki zaman dilimi içerisinde bir çok değerle kuşatılmıştır. Hatta hayatımızı çoğunlukla bu değerlere göre tanzim etme eğilimimiz bulunmaktadır. Öyleyse insan hayatında yer alan değerler nelerdir? Bu değerler hayata nasıl etkide bulunmaktadır? Bu değerleri ortaya koyarken hangi ölçüler dikkate alınmaktadır?

¹ Fahrettin Olguner, *Türk-İslâm Düşüncesi Üzerine*, İstanbul, 2001, Ötüken Neşriyat, Genişletilmiş 2. Baskı, s. 170.

² Krş. Olguner, *a.g.e.*, s. 171.

Her toplumun kendine göre ürettiği ve onu diğerlerinden ayıran ve adına kültür dediğimiz değerleri bulunmaktadır. Yaptığımız her davranış ve eylemimiz de toplumun bu değer yargularıyla ölçülmektedir. Böylece fertlerin yaptıkları işlere, eylemlere iyi-kötü, adaletli-adaletsiz, doğru-yanlış, şerefli-şerefsiz, sevap-günah...vb. gibi bir takım hükümler veririz. Bu hükümler genellikle ahlâk, hukuk ve din gibi değer alanlarıyla ilgili hükümlerdir.

Fakat insanın bütün faaliyetleri bu alanlarla sınırlı değildir. Onun bir takım duyguları ve yapıp etmeleri de bulunmaktadır. İnsan, bir tabiat manzarası karşısında, sevinçli veya hüzünlü bir ortamda duygulanmakta, bu duygularını bazen uyumlu seslerden oluşan ezgilerle, bazen çizgiler ve renklerden oluşan bir anlatım biçimi olan resimle, bazen kelimelerin ahenkli bir dizilişi olan şiirle ifade etmektedir. İşte insanda doğal olarak bulunan ve değer'e konu olabilecek olgulardan biri de tamamen insanın duyusalılığına dayalı olan, insanın beğenme duygusundan kaynaklanan ve duygularına da hitap eden ve insanın yaratıcılığını ortaya çıkaran sanattır. Sanatla ilgili olarak ortaya konan değer de güzelliştir.

O halde güzellik nedir? Genel olarak bir estetik değer konumunda olan güzellik, bir nesnenin, güzel hükmünü verme konumunda bulunan öznedeki haz veya beğeni duygusu oluşturmaya yol açan temel özelliğine denilmektedir. Nesnenin, öznedeki beğeni ve haz duygularını harekete geçirebilmesi için, öznenin duyusal yönüne hitap etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla güzellik; görme, işitme, dokunma gibi duyu verilerinin biçim, orantı, düzen, ahenk, yetkinlik, basitlik, birlik ve ölçülülük yoluyla ruhun derinliklerinde beğenme, hoş gitme ve hayranlık duygusu uyandıran duyguya verilen addır.³ Buna göre güzel ve güzellik, algılama gücünün çirkine tamamen karşıt olarak ürettiği ve bütünle parçaları arasındaki noksansız uyumluluk ve ahenkten ibarettir.⁴

Bu tanımlamalar dikkate alındığında şu soruların sorulması da

³ Krş. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2000, Paradigma Yayınları, s. 420-421.

⁴ Cevad Memduh Altar, *Sanat Felsefesi Üzerine*, İstanbul, 1996, Yapı Kredi Yayınları, s. 13.

kaçınılmaz olmaktadır: Güzellik nesnel midir, yoksa öznel midir? Güzellik duygusunun ortaya çıkışı nasıldır? Güzellik neye yarar? Faydası nedir? Bu soruların sayısını arttırmak mümkünse de konunun tespiti açısından yeterli görünmektedir. Güzellik, bir yönüyle nesnel; öznenen bağımsız olarak, doğadaki uyumun bir yansıması olarak kendiliğinden vardır. Çünkü güzellik, tek başına bulunabilecek bir olgu değildir; bir objede bulunmak durumundadır. Akşam gurup vakti güneşle dağların veya denizin birleştiği ufuktaki kırmızılık, Karaca Mağarası'nda kendiliğinden oluşmuş sarkıt ve dikitler, yahut İnsuyu Mağarası'ndaki dünyanın başka hiçbir yerinde aynı tonda bulunmayan renklerden oluşan küçük göldeki muhteşem renk cümbüşü doğal güzellikler için birer örnek teşkil etmektedir. Ancak bu doğal güzellikleri algılayan bir özne yoksa bu durumda bunların güzel olduğu hükmüne nasıl varılır? Bu güzellikleri algılayan öznedir; yani insandır. Acaba bütün insanlar tabiattaki olguları aynı bakış açısıyla mı değerlendirirler? Yani eğer güzellik nesnelse, her insanın güzellik karşısındaki tavrının aynı olması gerekmez mi? Yoksa insanların olgular karşısındaki tavırları farklı mıdır? Eğer insanların algı yetenekleri farklı ise ki öyledir, o takdirde güzellik karşısında her insanın tutumu da farklı olmaz mı? İşte bu noktada güzelliğin ikinci yönü ortaya çıkmaktadır. O da güzelliğin öznel yönü, yani insanda bulunan güzellik duygusudur. Güzellik duygusunun bulunmadığı insan neredeyse yok gibidir. Fakat duygular, insanlarda hiç bir zaman aynı tezahür etmezler. Dolayısıyla güzellik duygusunun da herkeste aynı tarzda geliştiğini beklemek yanlıştır; çünkü her insanın güzellik anlayışı farklıdır.

Diğer taraftan güzelliğe konu olan nesnenin başka bir insan, yani suje tarafından değerlendirmeye konu olması da güzelliğin öznel olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü duygularla ilgili yapılan değerlendirmeler de subjektif niteliklidir. Bu; hakkında güzel hükmü verilen objenin, güzel hükmünü verecek olan suje üzerindeki tesirine ve sujenin objeye yaklaşım tarzına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Estetik değer olarak isimlendirilen ve konusu güzellik olan bu değer sahasında, özne ile nesne arasında bir takım etkiler söz konusudur. Güzellik gibi bir değer hükmünde kimi zaman sujenin biyolojik durumu kimi zaman da psikolojik durumu öne çıkar. Mesela

bir gerdanlığı niçin kadınlar takar da erkekler takmaz? Yahut insan kederde iken niçin neşeli şarkılar söylemez? Bunun gibi, nesnenin bulunduğu durumun da estetik değerin verilmesinde tesiri vardır. Sözelimi kaba bir taş, yontulduktan sonra bir sarayın dış süslemesinde de, herhangi bir evin duvarında da kullanılabilir. Aynı taş niçin saray duvarında daha güzel görünür de, evin duvarında alelade görünür? Bu değer verme, nesnenin faydalılığıyla da ilgili olabilir. İkisi de maden olmasına rağmen, taş kömürü ile inci birbirinden farklı değerdedir. Kışın kömür, kaloriferli olmayan ve izolasyonu sağlanamamış bir evde oturan için, inciden çok daha kıymetlidir. Ama hiçbir noksanı bulunmayan bir mekanda oturan bir bayanın boynundaki inci, kömürle mukayese bile edilemez. Buna göre güzellik söz konusu olduğunda faydalılık önemini kaybedebilmekte ve fayda (ofelimon), yerini değerli oluşa bırakabilmektedir. Mesela işe yaramaz diye bir kenara atılmış olan bir taş, üzerine bir kitabe veya bir rölyef işlendikten sonra sanat değeri taşımaya başlamakta ve güzel bir taş hüviyeti kazandığı için daha önce kimsenin ilgisini çekmezken, bu son haliyle herkesin beğenisini ve takdirini üzerinde toplayabilmektedir. Artık bu taş, estetik bir nesne konumundadır.

Taş örneğinde görüldüğü üzere herhangi bir nesnenin estetik değer içinde mütalaa edilebilmesi için, bu nesneye harcanan emek de önem arz eder. Elde yapılmış bir ebru veya tezhip ile bilgisayarda yapılan aynı motifler, değer açısından çok farklıdır. Zira işlenme tarzı, nesnenin değerini etkilemektedir. Estetik değerde, hem sujenin, hem de nesnenin buldukları kültürel ortam da, etkili olmaktadır. Mesela minare, bir Müslüman için güzel ve anlamlıdır, ama başka bir dine mensup olan için minarenin fazla bir anlamı ve güzelliği olmasa gerektir.

Buraya kadarki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere güzel kavramının kendisi objektif niteliklidir. Her yerde ve her zaman güzel vardır. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz gibi güzelliğin ölçüsü, farklı durumlara göre değişken olduğu için güzellik, aynı zamanda subjektif nitelikli olarak karşımıza çıkmaktadır. Her insanda güzellik duygusu bulunmasına rağmen herkeste aynı duyguları bulmak mümkün değildir. Çünkü her insanın iç dünyası farklıdır. İç dünyası huzurlu insanlar, olgulara hep optimist olarak bakıp doğadaki uyumluluğu öne

çıkartırken, kendisiyle barışık olmayanlar, pesimist bir yaklaşımla hep doğada nispetlilikler arama eğiliminde olurlar. İnsanların iç dünyalarındaki bu farklılık, izlenimlerin sanatsal aktarımına da tesir etmekte ve insanın yaratıcılık yönünün gelişmesine katkıda bulunmaktadır. İnsanların iç dünyaları, duyguları, sezgileri, sevgileri, bakış tarzları farklı olduğu için, tabiatı algılamaları ve bu algılarını ifade ediş tarzları sanat yaratmalarında da farklılıklar göstermektedir. Kimileri sanatta doğallıktan yanayken, kimileri de sanatta asıl olanın, insanın kendisini gerçekleştirme olduğunu belirtmekte ve böylece güzelliğin ifade ediliş biçiminde sanatçının kendi duygularının etkin olduğunu savunmaktadır. O halde güzellikle ilgili iki temel tutum ortaya çıkmaktadır. Biri doğal olan güzellikle yetinmek, diğeri de doğadakiyle yetinmeyip, kendi iç dünyasındaki duyguları açığa çıkararak sanat yoluyla güzeli aramak. “Kimi verilmiş güzelle, doğal güzelle yetinir, kimi güzeli arar...İnsan için dünyada olmak, biraz da güzelin peşinde olmaktır. Verilmiş güzelle, hazır güzelle yetinenler daha çok doğada önlerine çıkan görünümünün çekiciliğiyle yetinirler, onun ötesinde güzeli aramak diye bir kaygıları yoktur.”⁵ Oysa ki bu doğal güzellikle yetinmeyip duygularını ifade etmek isteyen insanların güzelliğe yaklaşımları çok daha farklıdır. Çünkü “güzelin gerçek arayıcısı ve yaratıcısı sanatçıdır. Güzel gerçek anlamda sanatta ortaya çıkar, gerçek yüzüyle sanatta görünür ve sanatta yoğunlaşır. Sanatın dışında rastladığımız güzel ya sıradan güzeli, ya da doğal güzeli karşılar. Yoğun anlamlarla örülmüş güzel, yalnızca ve yalnızca sanattaki güzeldir.”⁶ İnsanlar, kendilerini ve tabiatı keşfettikleri zamandan bu yana verili olanlarla, hazır bulunanlarla yetinmemişlerdir. Çünkü hazır bulunanda, insanın kendisine ait bir çaba yoktur. Bu onu, çok fazla da mutlu etmemiştir. Ancak unutmamak gerekir ki “doğa, insandan önce güzeldi ve insan, bu güzelliği sanata yansıtmak istemiştir. Doğanın güzelliği, verilmiş güzelliştir. İnsan bu verilmiş güzelliği kendi estetik bakışıyla farklı derecelerde görebilir ve bir esere aktarabilir. Doğadaki güzelliği taklit eden insan, sanattaki güzelliğe ulaşır.”⁷ Bu yüzden olsa gerek ki

⁵ Afşar Timuçin, *Estetik*, İstanbul, 1998, İnsancıl Yayınları, 3. Baskı, s. 15.

⁶ Timuçin, *a.g.e.*, s. 15.

⁷ A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, Bursa, 1999, Asa Kitabevi, s. 335.

güzellik konusunda doğadan hareket eden insan, kendi duygularını ifade ediş biçimi olan sanata yönelmiş ve mutluluğu, kendi ürettiklerinde aramıştır. Bu çalışmamızda İlkçağ filozoflarının, insanda bulunan en doğal duygulardan biri olan güzellik hakkındaki görüşlerini, bunun evrenle olan ilgisini, bu duygunun insandaki tezahürlerini incelemeye çalıştık. Çok gerekli olmadıkça, ayrı bir çalışma konusu olabilecek sanat hakkında detaylı bilgiye girmemeye çalıştık. Araştırmamızda, Hellenistik Roma felsefesinin temsilcisi olan Plotinos'a da yer vermedik.

İlk Çağ Filozoflarının Güzellik Anlayışları

Arkeolojik bulgularda rastlanan resimler veya çizgiler, güzellik duygusunun insanlıkla beraber bulunduğunu ve insanın doğada hazır olarak bulunan –verilmiş olan- güzelle yetinmediğini ve güzeli sanat yoluyla aradığını gösteren ilk yansımalar ve hatta belgeler olarak değerlendirilebilir. Milletlerin sanat anlayışlarının, kültür ve medeniyet tarihinin oluşumundaki katkısı reddedilemez. Bunu Çin, Hint, Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Güney Amerika medeniyetlerinde görmek mümkündür. Ancak, nasıl ki düşünme ve konuşma insanlıkla beraber başlayan birer olgu olmasına rağmen, bu ilk dönemler için bugünkü anlamda felsefenin varlığından söz edilemiyorsa, aynı şekilde bir duygu olarak güzelliğin, felsefî bir problem olarak ele alınışı da sonraki dönemlerde başlamıştır. Bilimsel ve sistematik anlamda felsefenin İlk Çağ'a kadar uzanan bir geçmişi bulunduğu gibi, bir problem olarak 'güzel' (to kalon) kavramı ve bu kavrama kaynaklık eden güzellik duygusunun da yine Antik Çağ'da ele alındığı, üzerinde düşünüldüğü, araştırıldığı anlaşılıyor.

Erken dönemlerde felsefe adına söz söylemiş olan filozoflar, daha ziyade evren, ana madde (arkhe), tabiat (physis), varlık (to on), varlığın ilkeleri, onların nasıl meydana geldiği, bunlar hakkında nasıl bilgi elde edileceği⁸ gibi konuları merak ettikleri için felsefî anlamda güzellik gibi duyusal bir konu, başlangıçta çok fazla ilgilerini çekmemiştir. Bununla birlikte ilk filozofların güzellikten

⁸ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1993, Ege Üniversitesi Yayınları, 980 a-984 b.

anlamadıklarını iddia etmek doğru olmaz; çünkü somut olarak güzellik, her insanın farkında olduğu bir konudur. Her şeyden önce Yunan dinlerinde güzellik, müstakil bir tanrıça tarafından temsil edilmektedir. Yunanlıların inancına göre Afrodit, deniz köpüğünden çıkan güzellik ve aşk, hatta bazen de verimlilik tanrıçasıdır.⁹ İnanca göre Afrodit'in "güzelliği ile insanları büyüleyişini anlatan hikayeler, sanatkârları her asırda yeni şairane eserler, güzel resimler yaratmaya teşvik etmişlerdir."¹⁰ Afrodit, aşk ilahı olan Eros'un annesidir¹¹ ve Eros, ölümsüz Yunan tanrılarının en güzeldir.¹² Demek ki Yunan inancında Afrodit, güzelliğin kaynağı olduğu gibi, güzelliklerin meydana getirilmesinde de motivasyon sağlamaktadır. O halde Yunan filozoflarının güzellik gibi dinî-mitolojik alt yapıya sahip bir konudan uzak olmaları düşünülemez.

Yunan dünyasında ilk zamanlar resim alanında aranan güzellik olgusu, sonraki dönemlerde düşünce faaliyetlerinde de aranmaya başlamış ve bu zamanlardaki düşünsel sanatın yöntemi de mitolojik-poetik (efsanevî-şiişsel) bir nitelik kazanmıştır. O dönemin ünlü theologlarından Hesiodos (M.Ö. VIII. yy.), güzellik tanrıçası Afrodit'ten hareketle güzelliğin kaynağının kadın olduğu kanaatindedir.¹³ Hesiodos'a göre başlangıçta sonsuz ve karmaşık bir Khaos vardı. Khaos'un kızı Nyks (gece) ve oğlu Erebus (yer altı)'tan Eros (aşk) doğmuş ve onun oluşuyla düzen (taxis) ve güzellik, karmaşanın yerini almıştır.¹⁴ Buna göre evren, güzelliğin bir timsalidir.

a. Pythagoras (M.Ö. yaklaşık 580-500):

Hesiodos'un güzellik anlayışı, zaten insanda mevcut olan bu duygunun dinî ve mitolojik nitelikli bir temellendirmesi olmak

⁹ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihinine Giriş*, Ankara, 1955, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 45, 151; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, İstanbul, 1983, Otağ Yayınları, s. 69.

¹⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 45.

¹¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 45.

¹² Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1992, BDS Yayınları, s. 106.

¹³ Nejat Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, İstanbul, 1995, Sarmal Yayınevi, 2. Baskı, s. 83.

¹⁴ Aristoteles, *Metafizik*, 984 b; Timuçin, *Düşünce Tarihi*, s. 103.

bakımından önem arz etmektedir. Bu duygunun felsefî olarak ele alınması da İlkçağ felsefesinde olmuştur. Güzellikten felsefî anlamda söz söylemiş olarak kabul edilebilecek ilk düşünür Pythagoras'tır. Pythagoras'a göre "en güzel şey: Harmonia (uyum)"¹⁵dur. Pythagoras, güzeli, uyum (harmonia-armoni-) olarak adlandırdığına göre harmonia ile güzellik arasında bir ilgi olmalıdır. Öyleyse bu ilgi nasıl kurulabilir? Harmonia; "birbirine zıt olan şeylerin, karşıtlıkların harmanlanmasıyla ortaya çıkan dengeden doğan uyum"¹⁶ demektir. Aristoteles'in bildirdiğine göre Pythagoras ve Pythagorascılar, matematiğe ve müziğe çok önem veren insanlardır. Matematik ilkelerin her şeyin ilkeleri olduğunu düşünerek, bu ilkeler arasında da sayıların doğal olarak ilk olmaları gerektiğini kabul etmişlerdir. Evrendeki tüm varlıklar, sayılarla anlatılabileceği gibi; müzikteki ölçülerin değişim ve oranları da sayılarla ifade edilebilir. Buradan hareketle gökler de dahil olmak üzere tüm evrenin, sayılar arasındaki ahenkle açıklanabileceğini kabul etmektedirler. Sayılardan tek olanların sınırlı, çift olanların ise sınırsız ve sonsuz olduklarını benimseyen Pythagoras, tüm sayıların da Bir'den çıktığını ve tüm evrenin birbirine zıt olan on ilk temel çiftten meydana geldiğini savunmaktadır. Bunlar; sınırlı ile sınırsız, tek ve çift, bir ile çok, sağ ile sol, erkek ve dişi, duran ve hareketli olan, doğru ve eğri, aydınlık ile karanlık, iyi ve kötü, kare ile dikdörtgendir.¹⁷ Bunlar ve bütün gök cisimleri düşünüldüğünde eğer bir uyum söz konusu olmazsa, akla hayale gelmedik gürültüler çıkar. Oysa Pythagorascılar, bu varlıkların "musikice bağıntıları olduğunu kabullendiklerinden, yıldızların çepeçevre dönmelerinden doğan sesin harmonialı olduğunu söylüyorlar. Bütün kosmos'a harmonia hükmeder."¹⁸ Kosmos'u matematikle bağlantılandırarak açıklayan, kosmos'u harmonik bir bütünlük olarak kabul edip bu uyumu sağlayanın da sayılar arasındaki orantı olduğunu tespit eden¹⁹ ve musikiyle sayı arasında doğrudan bağ

¹⁵ Walter Kranz, *Antik Felsefe-Metinler ve Açıklamalar*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul, 1984, Sosyal Yayınlar, 2. Baskı, s. 45.

¹⁶ A. Baki Güçlü - Erkan Uzun - Serkan Uzun - Ümit Hüsrev Yolsal, *Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2002, Bilim ve Sanat Yayınları, s. 642.

¹⁷ Aristoteles, *Metafizik*, 985 b, 986 a.

¹⁸ Kranz, *Antik Felsefe*, s. 45.

¹⁹ Bkz. İsmail Tunalı, *Grek Estetik'i*, İstanbul, 1976, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

kuran Pythagoras, ses perdesi ile tel uzunluğu arasında bir bağlantı olduğunu keşfetmiştir; kendisinden sonraki Pythagorasçılar da sayı ile musiki arasında bir takım gizli bağlantılar olabileceği üzerinde durarak, musikideki ahengin tabiatta ve bütün olarak evrende de bulunduğunu²⁰, güzelliğin de ancak bu harmoni içinde değerlendirilebileceğini kabul etmişlerdir.

b. Herakleitos (M.Ö. yaklaşık 540-480):

Harmonia'dan (ahenk, uyum, armoni) söz eden filozoflar arasında Herakleitos da vardır. Felsefesinin temeline değişimi yerleştiren Herakleitos, evrendeki oluşu ve sürekliliği, zıtların birbirine dönüşmesine bağlamakta ve bunu idare eden gücün de Logos olduğunu kabul etmektedir. “Logos’un sesini duyduktan sonra bütün şeylerin bir tek şey olduğunu Logos’a uyararak söylemek bilgeliktir...Bütün ile bütün olmayan, birlik ile birlik olmayan...değişerek dinlenir... dağılır ve yeniden toplanır...Tanrı: gündüz-gece, kış-yaz, savaş-barış, tokluk-açlık; başkalaşım değişir... Aynı şeydir yaşayanla ölmüş, uyanıkla uyuyan, gençle ihtiyar; çünkü bunlar değişince ötekilerdir ve ötekiler değişince de bunlar. Ölümsüzler : ölümlüler, ölümlüler : ölümsüzler; çünkü bunların hayatı onların ölümü, onların hayatı da bunların ölümüdür. Soğuk ısınır, sıcak soğur, yaş kurur, kuru nemlenir. Birbirine karşı olan birlikte giden; birbirinden ayrılanlardan en güzel uyum.”²¹ Demek ki Herakleitos’a göre evrende asıl olan, sürekli değişmedir ve bu değişim, zıtlar arasında olarak uyumu sağlamaktadır. “Direnenler birleşmiş ve karşıtlardan en güzel uyum doğarmış ve olup bitenlerin hepsi mücadele yoluyla gerçekleşmiş. Doğa da karşıtları bir araya getirmeye çalışır ve aynı olanlardan değil, karşıtlardan uyumu yaratır. Örneğin erkeği dişiyle birleştirir (yoksa her birini kendi cinsiyle değil)

Yayını, 3. Baskı, s. 41-42.

²⁰ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1980, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, s. 31; Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa, 1998, Asa Yayınları, s. 22; Hüsameddin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya, 2000, Hü-Er Yayınları, 4. Baskı, s. 95 vd.

²¹ Kranz, *a.g.e.*, s. 63; Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe (Fragmanlar-Doksograflar)*, Almanca'dan çev. Oğuz Özügül, İstanbul, 1994, Kabalcı Yayınevi, c. I, s. 117-118.

ve böylece karşıt doğaya sahip varlıklardan ilk birliği kurar.”²² Ancak bu karşıtların değişimindeki uyumluluk öyle fark edilebilir türden değildir ve kolay kolay anlaşılabilir. “İnsanlar onun evren-bir’in ayrılmaya çalışarak kendisiyle uyum sağladığını anlamıyorlar: Tıpkı lir ile yaydaki direnen uyum gibi.”²³ Bu değişimi ancak akıl idrak edebilir. Üstelik de Herakleitos’a göre, gören gözün değil aklın algıladığı bu “görünmeyen uyum, görünenden daha kuvvetlidir.”²⁴ Evrendeki uyum, uyumsuzluktan daha güzel olduğuna göre, evrende uyumdan kaynaklanan bir güzellik bulunmaktadır.

c. Empedokles (M.Ö. yaklaşık 492- 432)

Burada sözünü ettiğimiz filozofların doğaya yönelik uyum ve bunun sonucu olan güzellik anlayışını Empedokles’de de görmekteyiz. Dört unsur öğretisinin (toprak, hava su, ateş) başlatıcısı olan Empedokles, bu unsurları bir araya getirip uyumlu birer birlik ve varlık oluşumuna sebep olan ilkenin ‘sevgi-aşk’ olduğunu, ayırttırıp birlik ve uyumun bozulmasını ise ‘nefret’e bağlamaktadır.²⁵ O, bu unsurların sürekli olarak birbirlerine karışıp yeni birlikler oluşturduklarını ve bunların asla yok olmayacaklarını dile getirmektedir.

“Birini bütün nesnelere toplanması doğurur ve yok eder
Ötekiye dağılınca onlar yetişmişken uçup gider.
Ve bunlar değişir dururlar hiç kesilmeden.
Gâh sevgiyle toplanır bir olur bütün şeyler
Gâh da ayrılırlar yine tek tek nefretin kuniyle.”²⁶

Empedokles, varlıkta asıl olanın sevgi olduğu üzerinde dururken, oran (nispet) kavramına da önemli bir yer ayırmaktadır. Güzellikte nispet önemli bir etkiye sahiptir. Belirli nispetlerde uyumlu birlikler için ancak güzel hükmü verilebilir. Empedokles de buna

²² Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, s. 118.

²³ Capelle, *a.g.e.*, s. 119.

²⁴ Kranz, *a.g.e.*, s. 63; Capelle, *a.g.e.*, s. 119.

²⁵ Kranz, *a.g.e.*, s. 109-111; Capelle, *a.g.e.*, 171-172.

²⁶ Kranz, *a.g.e.*, s. 111; Capelle, *a.g.e.*, s. 171

dikkat etmiştir.

“Ateş, su, toprak ve uçsuz yüksekliği havanın,
Uğursuz nefret, onlardan ayrı, ağırlıkça bir her yanda,
Ve sevgi aralarında, eşit olan ence boyca.
Buna sen aklınla bak, oturma şaşkın şaşkın bakınıp!
Sevgi doğuştandır deniyor insan organlarında,
Onunla beslenir sevişme arzuları, eş olurlar birbirine,
Haz ve sevinçtir verdikleri ad buna hem de Aphrodite.

Bunların eşittir hepsi, doğuşça aynı yaşta,
Ayrıdır fakat herbirinin görevi, huyu da başka
Hükmederler sırayla dolaşıp dönerken zaman.”²⁷

Görülüyor ki Empedokles, sevginin de nefretin de eşit olduğunu ve bu dengenin uyuma yol açtığını belirtmektedir. Şu ifadeler bunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Ama toprak sevginin yetkin limanına demir attığında,
Buluştu onlarla-ateş, su ve aydınlık havayla,
Biraz çok biraz az da olsa hemen hemen aynı oranda,
Kan ile etin öteki türleri buradan geldi meydana.

Ne ki güzelim toprak Nestis’in parlaklığından
Sekiz parçanın ikisini ve ateş tanrısından da
Dört parçayı kattı devasa potalarda: ve uyumun eşsiz
şekilde
Birbirine eklediği beyaz kemikler oluştu burada.”²⁸

²⁷ Kranz, *a.g.e.*, s. 112.

“Nasıl ressamı adak levhacıkları renk renk boyarlarsa
Sanattan iyice anlayan akıllı kişiler
Yakalayıp çeşitli renklerdeki boyları
Uyumlu birleştirirler, bundan çok, ondan az alıp
Bunlardan da bütün şeylere benzer şekiller yaparlar:
Ağaçlar yaratırlar, erkeklerle kadınlar,
Yırtıcılar, kuşlar ve suyla beslenen balıklar
Ve uzun ömürlü tanrılar da , en üstünler şerefte.
Böylece kandırmasın aklını aldatışın olduğu başka
yerler
Bütün ortada olan ölümlü şeylerin kaynağının
Yalnız iyice bil bunu, hatırla Tanrı sözü duyduğunu.”²⁹

Empedokles’e göre, bir ressam nasıl eşit nispetlerde boyalarla mükemmel resimler yapıyorsa, sevgi ve nefretin karşılıklı düşmanlıklarının sonucunda sevginin hakim oluşuyla mükemmel ve orantılı varlıklar meydana geldiğini ve bunun da evrende bir güzellik oluşturduğunu; oysa nefretin egemenliği söz konusu olduğunda, evrende savaşın ve dağınıklığın öne çıktığını belirtmektedir.³⁰ Bu da Empedokles’in, evrende güzelliklerin yanında çirkinliğe de yer bulunduğunu kabul ettiğini göstermektedir.

d. Demokritos (M.Ö. yaklaşık 460-370)

Atomcu bir anlayış geliştiren Demokritos’un güzellik konusunda kendisinden önceki tabiatçı filozoflardan farklı görüşler geliştirmiştir. Demokritos’u diğer doğa filozoflarından ayıran taraf, güzeli doğada değil insanda aramasıdır. Yalnız Demokritos, güzelliği müstakil olarak değerlendirmek yerine, ahlakî iyile bağlantılandırarak değerlendirmiştir. Kendisine kadar güzelliğin

²⁸ Capelle, *a.g.e.*, s. 171.

²⁹ Kranz, *a.g.e.*, s. 113-114.

³⁰ Kranz, *a.g.e.*, s. 115.

insana konu edilmediğini gördüğümüz Demokritos'un estetikle ahlakı bir araya getirmesi, felsefe tarihindeki ilk girişim olması bakımından önemlidir. Demokritos'un bu yolla kendisinden sonraki filozofların da güzellik konusunda insana yönelmelerine vesile olduğu söylenebilir.

Demokritos'a göre güzel, insanda bir haz (hetho) ve mutluluk (eudaimonia) meydana getirdiği gibi, haz ve mutluluk da güzel şeylerden doğar. "Büyük hazlar, güzel eserlerin temasından doğarlar."³¹ Ancak Demokritos, hazlar konusunda seçicidir. "Her hazı değil, ahlakça güzel olana bağlı seçmek gerek."³² Güzel ile iyi arasındaki ortak nokta da ölçü veya itidaldir. "Her şeyde güzel, hoş olan itidaldir"³³ diyen Demokritos, insanın güzeli bulması için her türlü düşünce, davranış ve yapıp etmelerinde ölçülü olmaya dikkat etmek gerektiğini tavsiye etmektedir. Çünkü ölçülü olmak veya "itidal, insana neşe ve zevk sağlar, huzuru arttırır."³⁴ Ölçü insanı güzellik ve mutluluğa ulaştırıyorsa, ölçüden veya itidalden uzaklaşmak nasıl bir sonuç doğurur? Bu konuda Demokritos'un cevabı açıktır: "Ölçü aşırsa en hoş şey, en hoşta gitmeyen olabilir."³⁵ Örneğin hafif bir makyaj, güzelliği daha açık olarak ortaya çıkarırken, aşırı makyaj, giderek doğal yüz güzelliğini de örtebilir. Demokritos'un bu ifadesi ahlak felsefesinde, "sonunda acıya dönüşmeyen hiçbir aşırı haz yoktur" tarzında ifadesini bulmaktadır. Buna göre ahlakî iyide de güzellikte de aşırılıklardan kaçınmak gerekmektedir.

Demokritos, sanat değeri olan güzelin meydana getirilişinde, Tanrı'nın yardımının gerekliliğinden de söz etmektedir. Söz gelişti Demokritos'a göre güzel bir şiirin meydana gelişinde Tanrısal bir güç bulunmaktadır: "Tanrı'nın verdiği kutsal esinle dolu bir ozanın yazdıkları, kesinlikle güzeldir."³⁶ Buna göre Demokritos, güzel hükmü verilebilecek şiirlerde Tanrısal bir yön bulunduğunu, şairin bu şiirleri, sezgiye dayalı olarak yazdığını kabul etmektedir. Onun bu tavrı,

³¹ Kranz, *a.g.e.*, s. 174.

³² Kranz, *a.g.e.*, s. 173-174.

³³ Capelle, *a.g.e.*, s. 194.

³⁴ Capelle, *a.g.e.*, s. 194; Bu ifade Walter Kranz'ın *Antik Felsefe* adlı eserinde "ölçülülük hoş şeyleri çoğaltır ve hazı daha büyük kılar" (s. 175) şeklinde tercüme edilmiştir.

³⁵ Kranz, *a.g.e.*, s. 175; Capelle, *a.g.e.*, s. 194.

³⁶ Capelle, *a.g.e.*, s. 216; Kranz, *a.g.e.*, s. 171.

kendisinden sonraki bir çok filozofta daha açık bir tarzda görülmektedir.

e. Sokrates (M.Ö. yaklaşık 469-399)

Demokritos'ta görülen güzelin insanda aranması eğilimi, Sokrates'te de devam etmiş, o da tabiat yerine insana yönelmiş, güzel olanı da insanda aramaya çalışmıştır. Yaşadığı yıllarda Yunan toplumunda herkes tarafından çok güzel bir insan olduğu kabul edilen Kharmides'in güzelliği söz konusu edildiğinde Sokrates, dış güzelliğin yeterli olmadığını, insanda asıl olanın ruh güzelliği olduğunu ve bir insanın, yüz güzelliği yanında ruhunun da güzel olması durumunda onunla kimsenin boy ölçüşmeyeceğini ifade etmektedir.³⁷

Sokrates, Kharmides'le arasında geçen bir diyalogda yine ruhun bir kazanımı olan bilgeliğin ve buna uygun bir hayatın güzel olduğunu belirtmektedir. Bileliğin sınırları hakkında oldukça toleranslı düşündüğü anlaşılan Sokrates, bilgeliği; "her şeyi ölçüyle yapmak"³⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Buradan hareketle Sokrates, güzellikle ahlakî bakımdan iyi olan arasında sıkı bir ilgi kurmaktadır. Ona göre mademki bilgece bir hayat güzeldir³⁹ öyleyse "bilge insanlar hem bilgedirler, hem de iyidirler."⁴⁰ İyilik doğurmayan şeye iyi denemeyeceğine göre "bilgelik sadece güzel bir şey değil, iyi bir şeydir de."⁴¹ Aynı zamanda "güzel, iyinin duyulur bir şekil almasından başka bir şey değildir."⁴²

Bilindiği üzere Sokrates'in bilgi anlayışında ve genel felsefesinde insanın kendisine yönelmesi ve ruhunda Tanrı'nın sesini işitmesi, önemli bir yer tutmaktadır. Sokrates, böyle bir hayatı herkese tavsiye etmektedir. Öyleyse bilge kişiler, Tanrı'nın sesine kulak veren ve ölçülü bir hayat yaşayanlardır. Ancak Sokrates, sırf bilgece bir hayatın iyi ve güzel olduğunu değil, aynı zamanda hiçbir abartısı

³⁷ Eflatun, *Kharmides*, çev. Şazi Kösemihal, İstanbul, 1998, MEB Yayınları, 154 d.

³⁸ Eflatun, *Kharmides*, 159 b.

³⁹ Eflatun, *a.g.e.*, 160 b.

⁴⁰ Eflatun, *a.g.e.*, 160 e.

⁴¹ Eflatun, *a.g.e.*, 160 e.

⁴² Bkz. Cemil, Sena, *Estetik-Sanat ve Güzelliğin Felsefesi*, İstanbul, 1971, Remzi Kitabevi, s. 22; Tunalı, *a.g.e.*, s. 7-8.

olmadan yaşanan günlük hayattaki iyi davranışların da güzel olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. “Her hareketimiz; iyi oldukça güzel, kötü oldukça çirkindir.”⁴³ diyen Sokrates, iyi hareket yapan her insanın iç dünyasına ve vicdanına kulak verdiğini belirtmekte ve Demokrios gibi o da ölçülülüğe önem vererek güzellikle iyinin aynı şeyler olduğunu belirtmekte, estetik değerle ahlakî değeri birbirine yaklaştırmakta, hatta aynılaştırmaktadır.

f. Platon (M.Ö. 427-347)

Kendisinden sonraki bir çok filozofu ve sistemi etkilemiş önemli filozoflardan biri olan Platon; bilgi, ahlak, ruh konularında olduğu gibi, güzellik hususunda da hocası Sokrates’in düşüncelerinden etkilenmiş ve onun görüşlerinden hareket etmek suretiyle güzellik hakkında kendi fikirlerini geliştirmiştir.

Platon’un idea öğretisi, felsefe sisteminin bütününe hakimdir. Bütün görüşlerinde bu öğretiden yararlanmakta, her düşüncesinin temellendirmesini bu öğretiye göre yapmaktadır. Bilindiği üzere Platon’un felsefesinin temelinde, idea öğretisi bulunmaktadır. Platon tarafından gerçek varlık olarak nitelenen ve varlığın ana ilkesi durumunda olan idea, her türlü görünür varlığın arketipidir. Platon’a göre “birçok şeyler görülür, kavranmaz. İdealarsa kavranır, görünmez.”⁴⁴ Buradan hareketle Platon, biri varlıkların asıllarının bulunduğu ama kendiliğinden görünmeyen idealar, diğeri de bunların yansımalarının veya gölgelerinin bulunduğu görünüşler olmak üzere iki alem kabul etmektedir. Platon, görünen dünyanın, idealar dünyasının bir yansıması olduğundan dolayı, bu dünyadaki varlıkların sadece birer gölgeden başka bir şey olmadığını, kavranan dünyanın (ideaların) ise gerçek varlıklar olduğunu ve tıpkı güneşin yansımasıyla gölgelerin oluşması gibi, görünen dünyanın da ideaların birer gölgesi olarak yansıdığını, Devlet adlı diyalogunda bir mağara benzetmesiyle açıklamaktadır.⁴⁵

⁴³ Eflatun, *Birinci Alkibiades*, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul, 1997, MEB Yayınevi, 116 a, b.

⁴⁴ Platon (Eflatun), *Devlet*, çevirenler: Sebahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, 507 c.

⁴⁵ Platon, *Devlet*, 508 a- 517 e.

İnsan bilgisi de görünen nesnelere yardımıyla ideaları hatırlamaktan başka bir şey değildir. “Ruh, bakışlarını gerçeğin ve varlığın aydınlattığı bir nesneye çevirdiği zaman onu kavrar, bilir ve tam bir anlayışa varır.”⁴⁶ Bu bakımdan gerçek bilgi, ideaya dayalıdır; nesnelere algılanması, sadece hatırlamaya bir yardımdır. Dolayısıyla ideaların bilgisi, ideal bilgi; duyuların bilgisi ise nesnel bilgidir. İdeal bilginin kaynağı olan idealar evreni belli bir sıra düzeninde, hiyerarşik bir yapıya sahip olup, en üstte iyi ideası bulunmaktadır. Diğer bütün idealar, -buna güzel ideası da dahil- iyi ideasının altında yer alırlar.

Asıl konumuz olan güzellikle bağlantı kurabilmek için çok kısa olarak idea öğretisinden bahsettiğimiz Platon’un güzellik konusundaki görüşlerinde de sisteminin tamamında olduğu gibi, doğal olarak idea öğretisi ön plandadır. Platon da hocası Sokrates gibi öz itibarıyla güzel ile iyi arasında bir uygunluk bulunduğu kanaatindeydi. Çünkü Platon, her ideanın uyumlu ve güzel olduğunu; bundan dolayı iyi ile güzel arasında bir bağlantının bulunduğunu kabul eder⁴⁷. Bu hususta Platon’un, hocası Sokrates’ten kısmen ayrıldığı nokta da burasıdır. Hatırlanacağı üzere Sokrates, iyi ile güzelin bir ve aynı şey olduklarını kabul etmekteydi. Oysa Platon’a göre iyi ile güzel arasında bir uygunluk bulunmakla birlikte, aynı değildirler. Güzel, iyiye götüren bir giriş kapısı gibidir. İyi ise en yüksek idea olarak Tanrısal ve yüce bir ilkedir. Her şey, gücünü, bu iyi’den alır; iyi ideası, her şeyden ayrı ve üstündür.⁴⁸ O halde nitelik olarak güzel ile iyi arasında bir farklılık vardır; ancak her şey gibi güzel ideası da iyi ideasına bağlıdır.

Görünümler dünyasında da iyi ve güzel bulunmaktadır; bunlar, belirtildiği üzere idealar evreninde bulunan, kendiliğinden iyi ve güzelle bağlantılıdır. Görünen iyi ve güzel, duyularla anlaşılır; idea olan iyi ve güzel ise görünmez, kavranır.⁴⁹ O halde burada güzelliğin iki boyutu karşımıza çıkıyor: Birincisi kendiliğinden güzel (auto to kalon-kala kath’auta) olan, yani güzel ideası; ikincisi de güzelin

⁴⁶ Platon, *Devlet*, 508 d.

⁴⁷ Louis Aaron Reitmeister, *The Gist of Philosophy- A Brief Review of the Philosophies of the World*, New York, 1936, Cornwall Press, s. 51.

⁴⁸ Platon, *Devlet*, 508 e; 517 b-c.

⁴⁹ Platon, *Devlet*, 507 b-c.

görünen dünyadaki hali ki bu, tek tek güzel (pros ti kala) nesnelere. İlki, kavranan, kavrama dayalı olan güzel yani güzel ideası ki, burada artık bir güzellik metafiziği vardır; ikincisi ise duyularla algılandığı için kişilere göredir, yani burada relativist bir güzellik felsefesi söz konusudur.⁵⁰ Güzellik ideası, değişmez, hep aynı kalır; tek tek nesnelereki güzellik ise duyuların algısına bağlı olduğu için algılara göre değişiklik gösterebilir. Zira herkesin güzellik anlayışı aynı değildir. Buradaki ayrılık güzele konu olan nesneden değil, öznenen kaynaklanmaktadır.

Halbuki idealar dünyasındaki güzellik, asla değişkenlik göstermez. Zira bu, mutlak güzelliktir. Algıyla ilgisi yoktur; her türlü güzelliğin kaynağıdır; bütün güzelliklerin en üst noktasında bulunur. “Bu güzellik artık hep var; doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzelliktir; bir bakıma güzel, bir bakıma çirkin... şuna göre güzel, buna göre çirkin, bir yerde güzel, bir yerde çirkin, kiminin gözünde güzel kiminin gözünde çirkin değildir. Bir güzellik ki kendini bir yüzle, ayakla, bedene bağlı hiç bir şeyle göstermeyecek; ne bir söz olacak, ne bir bilgi, bir canlıda belli bir varlıkta bulunmayacak, ne canlıda, ne yerde, ne gökte, hiç bir yerde; kendi var, kendinden var, kendisi ile hep bir örnek. Bütün güzellikler ondan pay alır; kendisi onların parlayıp sönmeleriyle ne artar, ne eksilir, ne de bir değişikliğe uğrar.”⁵¹

Öyleyse Platon’a göre güzel nedir? Böyle bir güzelliğe nasıl ulaşılır? Platon, bu değişmez güzellikte sevgiye (eros) çok önemli bir rol yüklemektedir. Güzelliğe götüren yegâne yol, sevgi yoludur. Platon’un Hesiodos’tan aktardığına göre ilk olarak Khaos varmış, sonra bütün varlıkların anası olan toprak ve sonra da Eros, yani Sevgi Tanrı’sı. Parmenides de “Tanrı’nın ilk düşüncesi sevgi oldu” demiş. Bunlara göre sevgi, insanlar ve Tanrılar arasında eşsiz bir yer tutar; bütün var olanları ve insanı da başka hiç bir şey sevgi kadar güzel yaşatmaz.⁵² Bu sevgide bir yücelik, Tanrı’dan bir pay vardır.⁵³ Mutlak

⁵⁰ Krş. Tunalı, *Grek Estetik’i*, s. 18-19.

⁵¹ Platon, *Şölen*, çev. Azra Erhat- Sebahattin Eyüboğlu, İstanbul, 1972, Remzi Kitabevi, 210 e, 211a,b.

⁵² Platon, *Şölen*, 178 a d.

olan güzelliğin dışında kalan görünüşler (eidola) dünyasında yapılan hiçbir iş kendiliğinden ne güzeldir, ne çirkin. Buradaki sevgi de tek başına ve kendiliğinden ne güzeldir, ne çirkin. “Güzel olan, övülmeye değer her sevgi değil, bizi Sevginin güzeline yönelten Sevgidir.”⁵⁴ Görülüyor ki Platon, sevgiyi de iki basamaklı olarak görmektedir. Biri görünüşler dünyasındaki sevgi, diğeri de kavranan sevgi, idealar dünyasındaki sevgi. Bu ikincinin insanı güzelliğe götüreceğinden kuşku yok. Ancak duyulur dünyadaki sevgide Platon’un kaygıları var. Anlaşıyor ki insanın kendisiyle ilgili sevgisi iki türlüdür. Birisi gelip geçici olan, fiziksel olana yönelik sevgi ki bu gerçek güzelliğe ulaştırmamaktadır; diğeri de mutlak güzelliğe götüren sevgidir. Bu, içe yönelik bir sevgidir ve kaybolmaz.⁵⁵ Ruh, bakışlarını sevgiyle gerçeğin aydınlattığı nesneye çevirir; ondaki gerçek güzelliği görür. Gerçek güzelliğe ancak bu mutlak sevgiyle ulaşılabilir. Çünkü “Mutlak Aşk, kendinde ve kendi içindedir, evrensel ve aşkındır; o bir tür modellerin modeli, ideaların ideasıdır.”⁵⁶ Böylece en aşağıdaki geçici sevgiden, en üst sevgi olan güzel ideasının yaydığı sevgiye ulaşılmış olur. Bu durumda güzel, ulaşılmak istenen bir gaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaye durumunda olan Mutlak Güzellik, bütün güzellikleri kuşatır; bu artık ne tabii, ne de insani bir güzelliktir. Olsa olsa ilahî -Tanrı’ya ait- bir güzellik olabilir. “Tanrılık şey ise, güzel, bilge, iyi olan ve bu değerlere benzer daha ne varsa kendinde bulunan şeydir.”⁵⁷ Ancak Platon’a göre bu güzelliğin, iyiliğin kendisi görülemez. “İnsan, onu kolay kolay göremez. Görebilmek için de, dünyada iyi ve güzel ne varsa, hepsinin ondan geldiğini anlamış olması gerekir.”⁵⁸ Aksi takdirde hiç kimsenin düşüncesi, güzelin kendini görmeye ve sevmeye muktedir olamaz.⁵⁹

Platon’un burada asıl dikkat çekmek istediği husus, güzelliğin ilahî yönüdür. Böylece o, güneze metafizik bir karakter yüklemektedir.

⁵³ Platon, *Şölen*, 180 b.

⁵⁴ Platon, *Şölen*, 181 a.

⁵⁵ Platon, *Şölen*, 183 e.

⁵⁶ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, s. 88.

⁵⁷ Platon, *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi, İstanbul, 1990, MEB Yayınevi, 246 e.

⁵⁸ Platon, *Devlet*, 517 c.

⁵⁹ Platon, *Devlet*, 476 b.

Sevgi, beraberinde düzeni ve uyumu getirir. Platon da kendisinden öncekiler gibi birbirine zıt olan şeyler arasında bir uyum sağlanabileceği kanaatindedir. Birbirlerine karşıt olan şeyler, ancak sevgiyle yaklaşp uyumlu bir birlik ortaya koyabilirler. Örneğin müzikteki uyum, yüksek ve alçak seslerin uzlaşması ve ahengidir. “Alçakla yüksek ayrı kalsalardı, ahenk diye bir şey olamazdı. Gerçekten de ahenk, bir ses birliğidir, ses birliği ise bir uyuşmadır...Ritim için de böyledir, çünkü ritim de önce birbirine karşıt olan çabukla yavaşın sonradan uyuşmasıyla doğar...Bütün bunlarla müziğin yaptığı nedir? Ayrı şeyleri sevgiyle kaynaştırıp uyuşturmak.”⁶⁰ Yılın mevsimleri, hastalık ve sağlık vs. de hep böyledir. Öyleyse zıtlar arasındaki uyum, birinin diğerine, özellikle de negatif olanın pozitif olana eğilim ve sevgi duyarak aralarında birlik ve ahenk oluşturmasıdır. Bu da güzelliği doğurmaktadır. Güzelliğe ulaşmış olan da mutluluğu elde etmiş sayılır.⁶¹ İşte bu noktaya ulaşmış olan insan, “bütün güzel şeyleri birbiri ardı sıra ve gerekli düzen içinde gördükten sonra, girdiği yolun sonuna ulaşarak, birdenbire eşsiz bir güzellik, güzelliğin özünü karşı karşıya gelecek.”⁶² Görünen dünyadaki bu uyumun kaynağı da idealardır. İdealar belli bir hiyerarşi içinde sıralanmış olup son derece düzenli bir yapıya sahiptir. Bu ahengi veren de yine Tanrı’dır.

Görünüşler alemi de bu ideaların veya arketiplerin birer yansımasından ve taklidinden başka bir şey değildir. Şimdi görünüşler alemi, ideaların taklidi olduğuna göre, sanatçının, sözgelimi ressamın yaptığı resim de ideaların yansıması veya bir anlamda taklidi olan tabiatın veya tabiattaki nesnelerin taklidinden başka bir şey olmayacaktır. Zaten ona göre “sanat da ideaların özünü ortaya çıkarmak için yapılan bir taklitten başka bir şey değildir.”⁶³ ‘Devlet’te bu hususu şu cümlelerle ifade ediyor: “İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gittin güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyasını, bitkileri, bütün canlı varlıkları. Evet görünürde

⁶⁰ Platon, *Şölen*, 187 a-c.

⁶¹ Platon, *Şölen*, 205 a.

⁶² Platon, *Şölen*, 210 d.

⁶³ Reitmeister, *a.g.e.*, s. 51.

varlıklar yaratmış olurum, ama hiç bir gerçeği olmaz bunların.”⁶⁴ Nasıl aynada, karşısında bulunan nesnelerin yansıması varsa, ressamın yaptığı resimde de aynadaki durumdan başkası söz konusu değildir. Burada bir benzetme, taklit (mimesis) vardır. Burada sadece güzel kavramını incelemeye çalıştığımız için Platon’un mimesis kuramına daha fazla değinmeyeceğiz. Ancak sadece şu kadarını belirtmekte yarar var ki sanatçı, sanat yoluyla ideaların taklidi durumundaki görünür varlıkları taklit etmektedir.

Sanat, duyarlar dünyasının, o da ideaların taklidi olduğuna göre, bu üç alan arasında bir nisbet, bir ahenk olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim aynayı ele alıp dört bir yana tutunca, aynada meydana gelen yansıma, bu orantıyı olabildiğince açık bir şekilde gösteriyor. Güzellikte asıl olan da uyum ve orantı değil midir? İdealarla görünür alem arasındaki uyum, nasıl matematik orantılara sahipse, sanat faaliyetlerinde de sayıların önemi çok büyüktür; her sanat ona baş vurmak zorundadır.⁶⁵ “Çünkü güzellik ve erdeme, her yerde, ölçü ve nisbet içinde rastgelinir.”⁶⁶ Buna göre güzelliğin, Platon felsefesinde, orantıya dayalı olduğu anlaşılıyor. Hatta Platon’a göre Tanrı Demiurgus, kaostan bir kosmos meydana getirirken de tıpkı bir mimar gibi, düzen ve uyumu dikkate almıştır.⁶⁷

“Varlık, böyle bir düzen, orantılı ve harmonik bir bütün olarak kavranınca, bu bütün içinde yer alan her fenomen de, yine düzenli, orantılı olarak kavranacaktır. Şu halde güzelin, bir orantıdan başka bir şey olmaması gerekir.”⁶⁸ Nitekim “İdealar dünyası da simetrik güzelliğin, en yüksek iyi ve uyumun (harmony) yüce (görkemli) düzenidir.”⁶⁹ Bu noktada belirtmek gerekir ki Platon, uyumdan ve güzelden söz ederken iyi’yi de ihmal etmemekte ve güzel ile iyi arasında sürekli bir bağ kurmaktadır. “İyi olan her şey güzeldir.”⁷⁰ Ancak bu, Sokrates’te olduğu gibi ve N. Bozkurt’un da iddia ettiği

⁶⁴ Platon, *Devlet*, 476 b.

⁶⁵ Platon, *Devlet*, 522 c.

⁶⁶ Platon, *Philebos*, çev. Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul, 1997, MEB Yayınevi, 64 e.

⁶⁷ Platon, *Timaios*, çev. Erol Güneş-Lütfi Ay, İstanbul, 1997, MEB Yayınevi, 30 b, 32 b.

⁶⁸ Tunalı, *Grek Estetik’i*, s. 48.

⁶⁹ Reitmeister, *a.g.e.*, s. 51.

⁷⁰ Platon, *Timaios*, 87 c.

gibi Platon'da da güzel kavramının iyi kavramından ayrılmaz olduğunu göstermez.⁷¹ Burada Platon'un sözünü ettiği iyi ile güzel birbirine karışıyor da yine de birbirlerinin mutlaka aynı olduğunu belirtmek yanlış olsa gerektir. Zaman zaman güzel ile iyi aynı, zaman zaman da ayrılırlar. Eğer güzel, yalnızca nesnelere aranır ve bu nesne masa, sandalye türünden bir şey olursa bu taktirde o, yalnızca güzel olan bir nesne olur; çünkü masanın iyisi veya kötüsü olmaz; faydalısı veya zararlısı olur. Bu durumda Platon'un bu ifadesindeki güzel ile iyi aynı olmaz. Eğer güzel, insan türünden bir varlık olursa, o taktirde Platon'un bu cümlenin devamında söylediği gibi "güzel de hiçbir zaman orantısız olmaz"⁷² ifadesi, anlamını bulur, böylece iyi ile güzel arasında bir fark olabileceği, ama aynı zamanda orantıya dayalı bir bağ kurulabileceği de anlaşılır. Mesela Platon, bir canlının güzel olmasını, organları arasındaki nisbetle açıklamaktadır. Bir bacağı uzun, diğeri kısa olan bir vücut, güzel değildir. Öyleyse güzelliği görebilmek de orantıyı görebilmeye bağlıdır.⁷³ İnsandan hareketle güzellik; duygularda, eylemlerde ve düşüncelerde de aranır, o taktirde güzel ile iyi arasında sıkı bir bağ bulunduğu söylenebilir. Ancak idea hiyerarşisi içerisinde güzel ideası, iyi ideasından sonra gelmektedir, dolayısıyla bu ikisi aynı olsalardı birinin diğerinden önceliği bulunmazdı.

Platon'un güzel ve güzellikle ilgili bu açıklamaları ve ortaya koyduğu bakış açısı, kendisinden sonraki bütün güzellik anlayışlarını etkilemiştir. Buradan itibaren bir çok düşünür, tüm güzellerin kendisinden pay aldığı bir asıl ve mutlak güzel arama eğilimi göstermiştir.⁷⁴

g. Aristoteles (M.Ö. 384-322)

Ele aldığımız filozofların büyük bir kısmı tarafından matematiksel olarak belli oranlar dahilinde birbirleriyle uyum sağlayabilen, bölümleri arasında bir dengesizlik bulunmayan, insanda bir hoşluk duygusu oluşturan ve sonuç itibarıyla mutlu kılan olgu veya

⁷¹ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, s. 91.

⁷² Platon, *Timaios*, 87 c.

⁷³ Platon, *Timaios*, 87 c, d, e.

⁷⁴ Timuçin, *Estetik*, s. 21.

varlıklara güzel denildiğini tespit etmiş olduk. İlkçağ felsefesinin yine önemli filozoflarından biri olan Aristoteles'in de kendisinden öncekilerde olduğu gibi güzellik hakkında görüşleri bulunmaktadır. Aristoteles'in konuyla ilgili düşünceleri, öncekilerle aynı doğrultuda mı gelişmiştir? Yoksa o, bu konuda farklı bir anlayışa mı sahiptir?

Aristoteles de önceki filozoflar ve özellikle de Platon'da olduğu gibi güzelliği, matematik nisbeti göz önünde bulundurarak tanımlamaktadır. Aristoteles, *Metafizik* adlı meşhur eserinde güzellikle matematik arasında açık bir ilgi bulunduğunu "güzelliğin en yüksek biçimleri düzen, simetri ve belirliliktir... Bu biçimler açıkça bir çok eserin nedenleri olduklarından, matematikçilerin güzel olanı muayyen bir tarzda bir neden olarak ele almaları gerektiği açıktır."⁷⁵ ifadeleriyle belirtmektedir. Bunun bir tanımlama olmadığı görülmektedir. O, şiir sanatını türevleriyle birlikte irdelediği ve bir sanat felsefesi niteliğinde olan *Poetika* adlı eserinde de benzer bir açıklama yapmaktadır. *Poetika*'nın, *Tragedya*'yı anlattığı yedinci bölümünde Aristoteles, önce bir eserin ancak bütünlük içinde anlamını bulacağını; bütünlüğün ise, başı, ortası ve sonu olan şeylerde sağlanabileceğini, bu bölümlerin de gelişigüzel belirlenemeyeceğini anlattıktan sonra güzeli şu ifadelerle tasvir etmektedir: "Bundan başka güzel, ister bir canlı varlık, ister belli parçalardan oluşmuş bir nesne olsun, sadece içine aldığı parçaların uygun düzenini göstermez. Aynı zamanda onun gelişigüzel olmayan bir büyüklüğü de vardır. Çünkü güzel, düzene ve büyüklüğe dayanır. Bundan ötürü ne çok küçük bir şey güzel olabilir; çünkü kavrayışımız, algılanamayacak kadar küçük olanın sınırlarında dağılır; ne de çok büyük bir şey güzel olabilir. Zira o, bir defada kavranamaz; bakanda birlik ve bütünlüğü sağlayamaz."⁷⁶

Görülüyor ki Aristoteles, yine matematiksel bir kavram olan büyüklükle güzel arasında bir ilgi kurmaktadır. Aristoteles'in güzel ile büyüklük arasında kurduğu ilginin, güzelliğin kavranabilir bir yapısı

⁷⁵ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1993, Ege Üniversitesi Yayınları, 1078 b.

⁷⁶ Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunali, İstanbul, 1983, Remzi Kitabevi, 1450 b, 1451 a.

bulduğuna bağlı olduğu tarzındaki yoruma biz de katılmaktayız.⁷⁷ Ancak yukarıdaki ifadelerine bakıldığında Aristoteles'in, kavrama gücünü aşan varlıkları, güzelliğin sınırları dışında bıraktığı anlaşılmaktadır. İsmail Tunalı, bu hususla ilgili olarak kavrama gücünü aşan şeyin estetik olabileceğini, ama onun hakkında artık Aristoteles'in dediği gibi güzel kavramını kullanamayacağımızı belirtmektedir. Zira Tunalı'ya göre de bir şeye güzel diyebilmek için o şeyin bizim algı yeteneklerimiz içinde olması gerekir. Kavrama gücünü aşarsa ona artık güzel değil, Aristoteles'den yüzyıllar sonra Kant'ın verdiği isimle 'yüce' adı verilir. Yüce de bir estetik kategorisidir; ama Aristoteles, güzelin kavrama gücü ile ilgili olduğunu tesbit etmesine rağmen onu yüce kategorisi içine dahil edemediği için estetik dışında kabul etmektedir.⁷⁸

İsmail Tunalı'nın bu yorumuna büyük oranda katılmakla birlikte kavramanın yalnızca duyularla sınırlandırılmasına katılmadığımızı belirtmek gerekir. Burada Tunalı, kavramayı Aristoteles'ten hareketle duyusal algılarla sınırlandırmakta, bu tür bir kavramanın dışında kalanların ise yüce kategorisi içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Oysa kavrama, yalnızca duyularla sınırlandırılmaz. Kavrama, duyulardan başka bazen akıl yoluyla, bazen inanma yoluyla, bazen de sezgiyle olabilir. Duyularla, yalnızca somut nesnelere algılanır. Oysa kavrama, zaten duyuları aşan bir husustur. Dolayısıyla da duyuları aşan konular, özellikle akılla kavranır. Akıl kavrama güçlüğü çektiği konularda, sezgiler etkili olabilir. Hiçbir şekilde kavranamayan varlıklara ise inanılır. Aristoteles'in noksan bıraktığı bu alan, Tunalı'nın da belirttiği gibi Kant tarafından yüce kategorisine dahil edilerek bir estetik konusu haline getirilmiştir. Ancak, bu demek değildir ki yüce kategorisinde değerlendirilen varlıklar hakkında güzel hükmü verilemez. Aristoteles böyle bir yargıda bulunulamayacağı kanaatindedir ama kendisinden çok az önce yaşamış olan Platon, yüce olarak nitelenebilecek varlıkların, güzelliklerin de kaynağı olduğunu belirtmektedir. Öyleyse hemen belirtmek gerekir ki Aristoteles, yalnızca somut güzellikleri ele almış, soyut güzelden ise hiç

⁷⁷ Tunalı, *Grek Estetik'i*, s. 50.

⁷⁸ Tunalı, *Grek Estetik'i*, s. 50-51.

bahsetmemiş, hatta böyle bir güzelliğin olabileceğini bile kabul etmemiştir. Ama bu, ondan bahsedilemeyeceği anlamını taşımamalıdır.

Aristoteles'in güzele ilişkin tasvirlerinde realist bir yaklaşım içinde olduğu seziliyor. Bu da onun genel felsefesi ile bağlantılı olsa gerektir. Bilindiği üzere o, var olan nesnelere gerçekliğinden hareket etmektedir. Aristoteles, duyularla algılanan nesnelere dışında, aşkın bir idea kabul etmez. Varlığı, var olması yönünden değerlendiren Aristoteles, varlığı 'ne ise o' yapan şeyi, varlığın içinde görür. Bilindiği gibi Aristoteles, oluş'u izah ederken varlığın temelinde dört sebep görür ve bu dört sebepten biri de şekildir. Şekil, maddeyi belirsizlikten çıkararak, belli bir düzen veren ve ona orantı kazandıran da yine şekil'dir. Şekil, maddeden ayrı olmayıp, madde ve form her zaman bir arada bulunurlar.⁷⁹

Aristoteles'in oluşla ilgili bu genel düşünceleri, güzel olana uyarlanınca, varlığı güzel kılanın, Platon'un iddia ettiği tarzda aşkın bir güzellik ideası değil, varlığın kendisinde bulunan güzellik olduğu anlaşılmaktadır. Nesne ya kendisinden dolayı güzeldir, veya değildir. Ama nesneye güzel dememizi gerektiren bir güzellik ideası bulunmasa da, nesnenin kendisinde içkin (immanent) olarak bulunan bir güzellik kavramı da bulunmaktadır.⁸⁰

Güzel, bir nesnede bulunan orantı, simetri, belirlilik ve düzenin algılanıp kavranmasıyla ortaya çıktığına göre, sadece doğal olarak bulunmaz. Tabiatta bulunan doğal nesnelere bakılarak da güzellikler elde edilebilir. Doğal olandan hareket edilerek taklit yoluyla oluşturulan bu güzellikler, sanat olarak isimlendirilir. Nitekim Aristoteles de sanatın bir taklitten (mimesis) ibaret olduğunu belirtiyor.: "Epos, tragedya, komedy, dithrambos şiiri ile flüt, kitara sanatlarının büyük bir kısmı, bütün bunlar genel olarak taklitten (mimesis)."⁸¹ O halde bu sanatlar nasıl meydana gelmektedir? Aristoteles, bütün insanların doğal olarak bilme eğiliminde

⁷⁹ Bkz. Kâmiran Birand, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Ankara, 1964, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, s. 73-74.

⁸⁰ Birand, *a.g.e.*, s. 73.

⁸¹ Aristoteles, *Poetika*, 1447 a 2.

olduklarını, bunun kanıtının da duyularımızdan aldığımız zevk olduğunu belirtmektedir. Bir çok hayvanda da duyularını kullanma ve hatta algıladıklarını da hatırlayabilme yetisi bulunduğu işaret eden Aristoteles, deney, sanat ve akıl seviyesine sadece insan cinsinin ulaşabildiğini söylemektedir. Deneysel bilginin hem sanatla, hem de bilimle ilgisi bulunmaktadır. Çünkü insanlar, “bilim ve sanata, deney aracılığıyla ulaşırlar...Deney sanatı, deneysizlik de rastlantıyı yaratmıştır.”⁸² Aristoteles’e göre deney, tek başına bir anlam ifade etmez; deney, kavram oluşturmayı sağlarsa anlamlıdır; böylece deneyle kazanılmış bir dizi kavramdan, bir nesnelere sınıfına ilişkin genel bir yargı oluşturulduğunda sanat ortaya çıkar; bu da öğretme ve öğrenmeyle ilgilidir. Sanatı, deneyden daha gerçek bir bilgi durumuna yükselten özellik de budur. Sanatkârlar, öğretebilirler; çünkü aynı zamanda deneylerini kavramlarla ifade edebilirler.⁸³ O halde Aristoteles’te estetik düşünce, bilimsel bir karakter taşımaktadır.⁸⁴ Sanatçıların, sanatlarını öğrettikleri kişiler de öğrendiklerini taklit yoluyla tekrar etmektedirler. Aristoteles, yukarıda sözü edilen sanatların birbirlerinden ayrıldıkları hususların da taklit noktasından olduğunu belirten Aristoteles, ayrılık noktalarını şu şekilde ortaya koyuyor: “Bu sanatlar şu üç bakımdan birbirlerinden ayrılırlar: Taklit etmede kullanılan araç bakımından, taklit edilen nesnelere bakımından, taklit tarzı bakımından.”⁸⁵ Görülüyor ki Aristoteles de sanatta taklidin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Sanatın kategorilere ayrılmasında, taklit araçları ve taklit tarzı rol üstlenmektedir. Ancak taklit araçları da farklılık arz etmektedir. “İster bir sanatçı yetisi, isterse alışkanlığa dayanan bir ustalıklı olsun, bazı sanatlar, renkler ve figürler aracılığıyla taklit eder; bazı sanatlar ise ses aracılığıyla taklit eder; buna göre de bütün adı geçen sanatlarda genel olarak taklit, ya ritim, ya söz, ya da harmoni aracılığıyla gerçekleşir.”⁸⁶ Buna göre, şiir sanatı da dahil bütün “sanatların objeleri, insanlar ve onların faaliyetleridir.”⁸⁷ Kimi sanatlar, bu araçlardan yalnız birini, kimisi de hepsini birden

⁸² Aristoteles, *Metafizik*, 980 a, b, 981 a.

⁸³ Aristoteles, *Metafizik*, 981 a, b.

⁸⁴ Şeref Bigalı, *Resim Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s. 4.

⁸⁵ Aristoteles, *Poetika*, 1447 a 3.

⁸⁶ Aristoteles, *Poetika*, 1447 a 4.

⁸⁷ Wilhelm Windelband, *A History of Philosophy*, New York, 1958, c. I, s. 158.

kullanabilir. Sözelimi müzikte hem ritm, hem de harmoni kullanılırken, dans sanatında sadece ritm kullanıldığını belirten Aristoteles'e göre şiirde, taklit araçlarının hepsi, hatta melodi ve mısra ölçüsü de kullanılır.⁸⁸ Çünkü ona göre “şair, tıpkı ressam yahut başka herhangi biçim verici sanatçı gibi taklit eden bir tasvir edicidir.”⁸⁹

Taklit, sanatın meydana gelmesinde önemli bir hareket noktası olduğuna ve hatta insanın pek çok davranışı da taklitle gerçekleştiğine göre, taklit nasıl ortaya çıkmaktadır? Aristoteles'e göre taklit, her şeyden önce içgüdüsel bir eğilimdir. Bu eğilim diğer canlılarda da bulunmasına rağmen Aristoteles, insanın ellerini de kullanabilmesi nedeniyle taklit yeteneklerinin diğer canlılardan daha fazla geliştiğini, dolayısıyla da taklit eğiliminin insanı belirleyen en temel özelliklerden biri ve insana özgü bir yetenek olduğunu, insanların ilk bilgilerini hep taklit yoluyla kazandıklarını kabul ediyor. İnsanlar, doğada gördüğü nesnelere benzerini oluşturma eğilimi içindedir. Bu eğilim, insanı, onun benzerini yapmaya yönlendirir. Ortaya çıkan nesnenin güzel olup olmadığını belirleyen duygu ise Aristoteles'e göre hoşlanmadır. Doğal halindeyken beğenmediğimiz bir nesne, taklit edildikten sonra söz gelişi bir resim olarak ortaya çıktığında ona hoşlanarak bakabiliyorsak o, artık güzeldir. Örneğin bir ceset veya baktığımızda tiksindiğimiz bir hayvanın resmi gibi.⁹⁰

Aristoteles, hoşlanma duygusunu da katmak suretiyle taklidin sanata nasıl dönüşeceğini göstermiş oluyor. Burada Aristoteles, hoşlanmayı, bilme veya öğrenme yahut tanıma şartına bağlamaktadır. Hoşlanma, taklit edilen nesnenin bilinmesine bağlı olduğu gibi, güzelin Aristoteles tarafından yapılan tanımına da uygun olarak düzen, simetri ve belirlilik (sınır) kurallarına da uymakla ortaya çıkar. Düzen, uyumun en bariz görüntüsüdür. Düzenlilik, bütün varlıkların temel kanunudur adeta; düzensizlik ise bu kanuna aykırı olmaktadır. Aristoteles, simetriyle nispet ve büyüklüğü kast etmektedir. Simetri, aynı zamanda düzeni de sağlamaktadır; çünkü düzen, bir nispeti yani

⁸⁸ Aristoteles, *Poetika*, 1447 a 4; 1447 b 6.

⁸⁹ Aristoteles, *Poetika*, 1460 b 1.

⁹⁰ Aristoteles, *Poetika*, 1448 b 1, b 2.

simetriyi de gerektirir. Bundan başka Aristoteles, güzellikte sınır tanımaktadır. Aklın sınırlarını aşan şeyler, estetik olarak değerlendirilmemekte ve daha önce belirttiğimiz üzere yüce kavramıyla ifade edilmektedir.⁹¹ Bu suretle doğal durumu itibariyle güzel olarak kabul edilmeyen bir nesne veya olay, sözü edilen kurallara uyularak sanat eserine aktarılabilmişse, artık onun hakkında güzel hükmü verilebilir. Bu konuyla ilgili olarak Aristoteles'in verdiği örneğe yukarıda yer vermiştik. Bunun aksinin olması da söz konusu olabilir: Tabiattaki doğal haliyle, güzel olduğu iddia edilen bir nesne, sanatın kurallarına uygun olarak sanat eserine -şiir veya resim- aktarılmadığı takdirde güzel olmayacaktır. "Sanatın konuları başka, tabiatın konuları başkadır... Tabiattaki güzel, sanata girdiği zaman çirkin olabildiği gibi, tabiattaki çirkin sanata girdiğinde pekala güzel olabilir."⁹² O halde sanatta asıl olan, doğal halin dışında olmasıdır. Yani sanatta bir yapaylık vardır. Sanat, taklit edilerek ortaya çıktığına göre, taklit sonucu ortaya çıkan her sanat eseri, gerçeğe çok yakın olsa da, sun'idir.

Aristoteles'in belirttiği öğrenme, önce tabiattaki varlıkları tanıma, -taklit edilecek nesnenin tanınması- bu varlıklar arasındaki nisbetleri kavrama ve bu nisbetleri taklit etmek suretiyle sanat haline dönüştürebilmedir. Bu suretle Aristoteles, hoşlanma veya zevk alma gibi estetik unsurları, bilimin ve eğitimin bir konusu olan öğrenme ile açıklamaktadır.

SONUÇ

İnsanlığın düşünce tarihi bakımından erken denilebilecek bir döneminde, güzelliği problem olarak ele almak, gelecekte felsefe için yeni bir problem alanı açılmasına vesile olmuştur. Bu problem alanı, estetikdir. Her insanda doğal olarak bulunan, ancak isim babalığı için Baumgarten'in 1750-58 yılları arasında yayınladığı 'Aesthetica' adlı eserini bekleyen ve bu eserle temellendirilmeye çalışılan estetiğin ilk ciddi çalışmalarının İlkçağ filozofları tarafından yapıldığını, özellikle bunda Platon'un ciddi katkılarının bulunduğunu belirtmek gerekir.

⁹¹ Bigalı, *Resim Sanatı*, s. 5-6.

⁹² Tunalı, *Grek Estetik'i*, s. 95.

Ele aldığımız filozofların büyük bölümü, evrendeki güzelliği ortaya çıkarmaya çalışırken, Demokritos'tan itibaren bu çabanın insana yöneldiği ve ahlakî iyi ile güzellik arasında bir ilgi kurulduğu, Sokrates'in bunu daha ileri götürerek güzellikle iyinin bir ve aynı olduğu düşüncesini ileri sürdüğü, Platon'un bunu kısmen aştığı, Aristoteles'le birlikte güzelliğin yanında artık iyiden bahsedilmediği görülmektedir. Platon ve Aristoteles'te güzellik konusu derinlik kazanmışsa da bu hususta Platon'un Aristoteles'ten daha ilerde olduğu da görülmektedir. Platon, güzelin felsefesini yapmış ve simetri, orantı, hoşlanma, zevk vs. gibi güzelliğin temel kavramlarını ve ilkelerini belirlemiştir. Aristoteles, bu ilkeleri biraz daha netleştirerek kendisinden sonrakiler için adeta miras bırakmıştır. Empedokles'in, güzelliği sevgi kavramıyla bir araya getirmesi, Platon'un ufkunu açmış ve güzelliğin sevgiyle daha güzel olabileceğini ortaya koymuştur. Pythagoras'ın sayılara dayalı felsefesi, güzelliğin matematiksel bir yönünün bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Aristoteles, bu konuda güzelin kavranabilir olmasını ön şart olarak ileri sürerek, Platon'un transcendent olarak kabul ettiği güzellik ideasının, ilerleyen zaman içerisinde yeni bir anlam kazanmasına vesile olmuştur. Bu, Aristoteles'in kendisince farkedilmemiş olan ve Kant tarafından kavramlaştırılan yüce kavramdır. Aristoteles, asıl felsefesinde olduğu gibi sanat anlayışında da tek tek nesnelere gerçekliğinden ve onların kendilerinde bulunan kavranabilir güzellikten hareket ederek, realist bir yol takip etmiştir. Oysa Platon transcendent bir güzellik ideasından yola çıkarak, güzellik anlayışında daha ziyade mistik ve öznel bir yaklaşımla hareket etmiş görünmektedir.⁹³ Bu yaklaşım, ileriki zamanlarda İslâm düşüncesinin tasavvuf anlayışı içerisinde aşk-sevgi konusuyla beraber çokça işlenen konuları arasına girmiştir.

Nihayet Aristoteles, kendisinden öncekilerin kısmen, Platon'un daha fazla üzerinde durduğu, güzelliğin Tanrısal boyutunun yücelik kavramıyla ifadesini bulmasına vesile olmuştur.

⁹³ Krş. Vergilius Ferm, *A History of Philosophical Systems*, New York, 1950, s. 552.